

УДК 334.735(477)+338.124.4

Олександра Кендус

### КРИЗА СИСТЕМИ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УРСР В КІНЦІ 1970-Х – ПОЧАТКУ 1980-Х РОКІВ

*У статті аналізуються кризові явища в українській кооперації кінця 1970-х – початку 1980-х років. Простежується їх зв'язок з системними проблемами радянської економіки періоду застою.*

*Ключові слова: криза, споживча кооперація, дефіцит, УРСР, СРСР.*

Актуальність теми полягає в тому, що 70–80-ті роки – це період загострення кризи радянської системи як в економічному, так і в суспільно-політичному житті. Керівництво країни перш за все намагалося спинити загрозливі тенденції в економіці (постанови численних пленумів про поліпшення ефективності промисловості та сільського господарства, нові гасла на кшталт "економіка повинна бути економною"), але адміністративно-командні методи управління себе вичерпали. Все це зумовлювало відповідний стан справ в кооперативному секторі економіки України в цілому і в споживчій кооперації зокрема.

Дослідженню ролі та місця кооперації України в економіці та історичному розвитку в другій половині ХХ ст. присвячені наукові праці С. Гелея, В. Апопії, С. Бабенка, Р. Пастушенка, І. Фареній, С. Семіва та ін. Однак період 70–80-х рр. ХХ ст. потребує детальнішого аналізу та характеристики системи споживчої кооперації тому і залишаються предметом вивчення сучасних дослідників.

Метою статті є виявлення тенденцій розвитку системи споживчої кооперації України в кінці 70-х – 80-х років ХХ ст. в період загострення кризи радянської системи в економіці.

Основними завданнями статті є вивчення економічного розвитку кооперативної торгівлі, виробництва та системи громадського харчування в період "застою" та "перебудови" та впливу на них тогочасних політичних процесів

Об'єктом дослідження виступають соціально-економічні та політичні процеси в середовищі українських кооператорів в кінці 70-х – 80-х років ХХ ст.

Предметом дослідження є діяльність галузей споживчої кооперації упродовж кінця 70-х – початку 80-х рр. ХХ ст.

В кінці 1970-х – на початку 1980-х рр. українська споживча кооперація зменшила темпи зростання якісних та кількісних показників. Це пов'язано з тим, що проблеми споживчої кооперації склали суть радянської планової економіки. Спроби корекції управління господарською діяльністю підприємств, деяке розширення їх господарської самостійності, посилення економічних стимулів до праці й місцева ініціатива, виявилися нетривалими, а тому не вплинули на очікувану стабілізацію економічної системи. Економічна реформа 1965 року містила внутрішні суперечності, які можна було усунути лише послідовним переведенням командної планової економіки СРСР на ринкові рейки із збереженням певного державного регулювання господарським механізмом країни. Забезпечити такий перехід можна було лише послідовною демократизацією політичного та культурного життя. Тож поступово реформи були згорнуті і держава повернулася до екстенсивних методів розвитку економіки. Внаслідок цього економічний розвиток країни уповільнився, а з початку 1980-х років почався якісний занепад.

Найяскравіше це проявилось в сільському господарстві: ріст державних капіталовкладень не міг забезпечити його ефективності. Плани виробництва постійно не виконувалися, темпи його спадали. У другій половині 70-х років середньорічний приріст сільськогосподарської продукції становив 1,5 %, а у першій половині 80-х – 0,5 %. Знижувалася і продуктивність праці колгоспників, які все більше віддавали перевагу праці у власному господарстві чи зовсім перебиралися у міста.

Соціалістична економіка кінця 1970-х – початку 1980-х років вступила у перманентну стагнацію. Можна твердити про початки економічної кризи, яка охопила народне господарство. Номінальне підвищення заробітної плати (упродовж 1970–1979 рр. вона зросла на 30 %) приводило до інфляції й зростання цін на споживчому ринку. Причому, якщо у 1970-х роках підвищувались ціни на продукцію легкої промисловості (побутову техніку, взуття, меблі тощо), то у 1980-ті роки – і на продукти харчування. В умовах радянської економіки з її централізованим ціноутворенням, зростання цін часто виявлялось у вигляді товарного дефіциту. У 1980-х роках товари широкого попиту, особливо якісного імпортного виробництва, усе важче було вільно придбати у крамницях. Масовими стали зловживання у торгівлі й спекуляція, зростали масштаби "тіньової економіки".

Кризові явища соціалістичної економіки УРСР та занепад соціальної сфери не могли не відобразитися на розвитку споживчої кооперації. Гальмування виявлялося, зокрема, у падінні

темтів зростання її товарообігу (у восьмій п'ятирічці вони склали 8,4 %, у дев'ятій – 6,3 %, у десятій – 4,1 %, в одинадцятій – 2,3 %) [4, с. 568]. Збільшувалося також незадоволення попиту споживачів, це стосується й пайовиків, на товари широкого вжитку. Не відбувалося якісних зрушень в культурі обслуговування покупців, низькою була якість багатьох товарів. Усе це змушувало селян близько половини необхідних їм товарів купувати у містах. У 80-х роках з міста в село везли не лише непродовольчі товари, а й ковбасні вироби, сири, молочні продукти й навіть хліб. Нарощуючи роздрібний товарообіг, споживча кооперація УРСР у 80-х роках хронічно не виконувала визначених для неї планів. Зокрема, якщо в 1981 році при річному роздрібному товарообігу в 14427 млн крб. план виконано на 101,2 %, то в 1982 році – лише на 99,4 % (роздрібний товарообіг 14785,7 млн крб.), у 1983 році – на 97,7 % (15287,5 млн крб.). у 1984 році – на 99,3 % (15795,6 млн крб.). План роздрібного товарообігу за одинадцяті п'ятирічку виконано лише на 99,4 %. На значні суми його недовиконали Донецька, Чернігівська, Кримська, Харківська, Одеська та деякі інші облспоживспілки [1, с. 167].

Початки економічного занепаду у споживчій кооперації пов'язано ще й зі зниженням чисельності сільського населення – покупців та пайовиків споживчої кооперації. Лише за десять років, незважаючи на вжиття і пропагандистських, і адміністративних заходів для залучення до складу кооперації усього дорослого сільського населення, кількість її пайовиків зменшилась із 16,7 млн в 1970 році до 14,3 млн на кінець 1980 року [3, с. 124].

На 1985 рік було лише 13,6 млн пайовиків. На цей час споживча кооперація здійснювала торгівельне обслуговування 22,6 млн осіб (44,7 % усього населення УРСР), у тому числі 16,9 млн селян.

У 1984 році роздрібний товарообіг її в сільській місцевості становив 8264,3 млн крб. чи 52,3 %, у містах – 7531,3 млн крб. (47,7 %) від загального товарообігу системи споживчої кооперації. Між тим, із загальної кількості роздрібних торгівельних підприємств більше 60 тисяч (майже 75 %) знаходилися у селах, то ж цілком очевидно, що рентабельність багатьох із них була невисока [1, с. 158].

Однією з причин недостатнього рівня культури і низької продуктивності праці у сільській торгівлі стало розпорошення у деяких районах товарів складського асортименту у дрібних крамницях, без врахування умов їх зберігання і можливостей реалізації. Значним гальмівним чинником росту роздрібного товарообігу була торгівля через прилавок. У крамницях усе частіше виникали черги за дефіцитним товаром, розвивалася торгівля "з-під прилавка". Контроль за приховуванням товарів виявився малоефективним. Заробітна плата продавців і контролерів була чи не найнижчою серед працівників народного господарства. У деяких сільських кооперативних організаціях і підприємствах існували також перебої у торгівлі окремими товарами. Це можна пояснити нерівномірним розміщенням наявних ресурсів, обмеженою кількістю товарів, слабо вивченим попитом населення і кон'юнктури ринку, поганим керівництвом товарною масою та ін.

Непоодинокими були й випадки порушень режиму роботи сільських крамниць. У деяких підприємствах споживчої кооперації існувала низька культура обслуговування, допускалися порушення правил торгівлі тощо. У той же час у сільських крамницях, і не лише в сільських, іноді залежувався потрібний і якісний товар. Причина полягала лише у тому, що покупці не знали його якостей, адже реклама окремих товарів не проводилася. Вважали, що рекламувати товар в умовах дефіциту немає потреби.

Перебої з товарами, товарний дефіцит часто створювали штучно. Найчастіше це траплялося там, де у районі чи області чинилися перешкоди налагодженню прямих зв'язків кооперації з промисловістю, внаслідок чого товар не потрапляв у сільські крамниці, і тоді, коли службовий персонал кооперативних організацій приховував товар, намагаючись "заробити" на цьому. Плани роздрібного товарообігу споживчої кооперації все в більшій мірі виконувалися завдяки комісійній торгівлі у містах. Комісійна торгівля, передусім, м'ясом, картоплею, сухофруктами тощо, почала активно зростати з 1977 року. На 1981 рік продаж сільгосппродуктів за цінами домовленості сягав уже 521,2 млн крб. при загальному обороті споживчої кооперації в 13 964,6 млн крб. [3, с. 153].

Однак і у системі комісійної торгівлі покупці не могли повністю задовольнити своїх споживчих потреб. Бракувало тваринного масла, топленого сала та інших харчових жирів, сиру тощо. Через кооперативну торгівлю вкрай мало реалізувалося свіжих і перероблених плодів і овочів, дикорослої продукції, з перебоями проходила торгівля рослинною олією, медом, іншими продуктами. У 80-х роках Одеська, Черкаська, Херсонська, низка інших споживспілок значно зменшили вишукування і завіз сільгосппродуктів з-за меж області, УРСР. На низькому рівні була комерційна робота у кооперативній торгівлі Київської, Миколаївської. Кіровоградської облспоживспілок [1, с. 156].

Як негативним явище розвитку кооперативної торгівлі кінця 1970-х років спостерігався ще й такий процес, як невинуватене зростання товарних запасів, зазвичай, у системі гуртової торгівлі. На кінець десятої п'ятирічки товарні запаси, що перебували у гуртовій і роздрібній мережі

становили 5380,7 млн крб., з них продовольчі товари – 9 97,3 млн крб. (18,5 %) і непродовольчих – 4383,4 млн крб. (81,5 %) [1, с. 178]. Це було наслідком того, що падала якість продукції промислових підприємств УРСР, повільно змінювався їх асортимент. Доводилося щорічно знижувати ціну та списувати значні партії залежалих і неходових товарів.

На 1 січня 1977 року в системі Укоопспілки нараховувалося 70,7 тис. магазинів, в тому числі 48 тис., які працювали за методом самообслуговування. Що складало 68 % їх загальної кількості. На долю магазинів самообслуговування припадало 74,9 % товарообігу всіх магазинів. Новий етап у розвитку системи самообслуговування полягав не тільки у кількісному розвитку, але й в тому, що на цю систему стали переходити великі торговельні комплекси. На 1 січня 1977 року в системі споживчої кооперації УРСР працювало за принципом самообслуговування: універмагів – 95,5 %, магазинів "Промислові товари" – 79,8 %, "Продовольчі товари" – 72,6 %, "Книги" – 98,7 %, "Господарські товари" – 86,8 % [1, с. 190].

Серед кооперативних організацій в кінці 1970-х – на початку 1980-х рр. широкого поширення набуло соціалістичне змагання між різними торговельними організаціями. Невід'ємною частиною якого були соціалістичні зобов'язання кооператорів, які обговорювалися та приймалися на зборах трудових колективів. Соціалістичні зобов'язання були складовою комуністичної пропаганди цього періоду. З іншого боку, перевиконання планів продаж в країні суцільного дефіциту не було чимось складним. Крім колективів різноманітних магазинів, соціалістичні зобов'язання давали щорічно й усі облспоживспілки. Для прикладу: згідно з соціалістичними зобов'язаннями за 1978 рік усі облспоживспілки мали перевиконати план на 36 тис. крб [2, с. 21].

Упродовж десятої та одинадцятої п'ятирічки продовжувала розвиватися система кооперативного громадського харчування. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР у постанові "Про подальший розвиток і покращення діяльності споживчої кооперації" висунула завдання організувати до 1985 року на кожній центральній садибі колгоспу підприємство громадського харчування. В основу раціоналізації громадського харчування у десятій та одинадцятій п'ятирічках покладалася централізація виробництва напівфабрикатів, кулінарних і кондитерських виробів на базових підприємствах для постачання цієї продукції підприємствам.

Станом на 1 січня 1983 року в УРСР нараховувалося: 452 ресторани, 11844 їдалень, 3256 закусточних, які мали власну кухню, 5786 закусточних без власної кухні. Загальна кількість місць в кооперативних підприємствах громадського харчування становила 1050149 осіб [3, с. 26–27].

Низка негативних тенденцій у споживчій кооперації в 1970-х років – початку 1980-х років пов'язувалася із безгосподарністю тодішнього менеджменту системи і привласненням кооперативного майна окремими її працівниками. Лише у 1979 році в системі споживчої кооперації УРСР виявлено 2229 розтрат і недостач, з яких лише в 1878 випадках втрачені цінності було повернуто. Низькі закупівельні ціни та зменшення реальних можливостей селян отримати в обмін на лишки своєї продукції якісний товар імпортного виробництва, як це практикувалось в 60–70-ті роки, призвели до того, що споживчим товариствам вдавалося закуповувати у сільських виробництвах не більше третини надлишків продукції їх особистих господарств. Приріст виробництва власної продукції споживчої кооперації УРСР постійно зменшувався. Усе частіше траплялося невиконання планів випуску тих чи інших її товарів. Зокрема, у 1980 році тільки 9 облспоживспілок забезпечили виконання плану виробництва безалкогольних напоїв, їх випуск виріс в порівнянні з 1975 роком лише на 40 %. Виробництво овочевих консервів в 1980 році в порівнянні з 1979 роком знизилася на 10,1 %, а 9 облспоживспілок взагалі не виконали плану їх випуску [1, с. 136].

Споживчі товари, продуковані кооперативами, набули низької якості, так що навіть зростаючий товарний дефіцит не сприяв їх реалізації. Проблема якості стала однією з найгостріших у системі кооперативного громадського харчування. Різко відрізнявся також рівень обслуговування у сільській місцевості та у районних центрах: в сільських харчових підприємствах якість страв була нижчою, а їх асортимент значно вужчий, ніж у містах.

Усе більше ставало так званих "довгобудів" у сфері капітального будівництва. Зазвичай, це були великі об'єкти, термінів будівництва, яких не дотримано. У 1976–1980-х роках, наприклад, зірвано уведення в дію торговельно-гуртових баз для споживчої кооперації у селі Вільча Київської обл., на станції Сірогоди Херсонської обл. та у місті Донецьку. Особливо часто не завершувалося будівництво у Донецькій, Миколаївській, Одеській, Рівненській, Харківській, Херсонській облспоживспілках У той же час у двох останніх велосся незаплановане будівництво, через що розпоршувалися грошові засоби і матеріальні ресурси. Переважно будівництво було збитковим [1, с. 123].

Негативні тенденції спостерігалися у сфері транспорту споживчої кооперації. Вкрай повільно відбувалося поповнення парку автомобілів, що призводило до погіршення його технічного стану. У 1980 році чисельність автомобілів з терміном використання понад 10 років становила в господарствах споживчої кооперації 53,1 %, тоді як у 1975 році цей показник складав лише 46,8 %.

У 1985 році із загальної кількості автомобілів (33,8 тис. одиниць) понад 10 років експлуатувалися 18,6 тис. або 55 % [5, с. 123].

Партійне та господарське керівництво радянської України було змушене визнати "недоліки" споживчої кооперації республіки та зробити певні кроки для подолання кризових явищ. Ще у 1979 році ЦК КПРС та Рада Міністрів СРСР прийняли постанову "Про дальший розвиток і покращання діяльності кооперації", у якій не лише відзначали досягнення, а й називалися найбільш суттєві недоліки у її господарській діяльності і визначили деякі конкретні заходи для їх подолання. Результати проведеної роботи, однак, виявились не надто успішними, що визнала нова постанова "Про заходи по дальшому розвитку споживчої кооперації", прийнята у 1986 році вже в умовах так званої "перебудови".

На середину 1980-х років в СРСР склалася ситуація, коли керівництво держави не знаходило ефективних важелів для стримування кризових тенденцій в економічній сфері. Спостерігалися зниження економічного розвитку, прогресуюча втрата позицій СРСР на міжнародній арені, загострення соціально-економічних проблем всередині країни. Основними характеристиками економічного процесу в УРСР були такі: майже повне одержавлення економіки, загальносоюзні міністерства і відомства розпоряджались засобами виробництва республіки; існування значної кількості нерентабельних підприємств; наявність глибокої диспропорції в економіці між галузями засобів виробництва і товарами народного споживання; панування командно-адміністративних методів в управлінні економікою і слабе використання економічних важелів; відчуження робітників від засобів виробництва і результатів праці; значна милітаризація економіки; надмірна централізація при перерозподілі національного доходу, створеного сільськими працівниками у промисловість через механізм цін; низька продуктивність праці через фізичне та моральне зношення основних фондів народного господарства [4, с. 543].

Наростання кризових явищ в економіці відбувалося при паралельному здійсненні керівництвом СРСР колосальних капіталовкладень в гонку озброєнь, на утримання під радянським впливом багатьох країн-сателітів та союзників, на війну в Афганістані. Новий напрям в економічному розвитку (так звана "перебудова"), розпочатий з ініціативи генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова мав стабілізувати ситуацію. Курс на зміну пріоритетів в економічній політиці М. Горбачов проголосив на квітневому (1985 року) пленумі ЦК КПРС, обмежившись загальними тезами: прискорення соціально-економічного розвитку країни, виведення її на новий технологічний рівень, досягнення нового якісного стану суспільства. Основний зміст проголошуваних змін зводився до того, щоб підпорядкувати виробництво суспільним потребам, скерувати управління на підвищення ефективності та якості, прискорення науково-технічного прогресу (за рахунок реконструкції вітчизняного машинобудування із залученням новітніх досягнень науково-технічної революції, розвиток зацікавленості працівників у результатах праці, ініціативи й соціальної підприємливості в кожній ланці народного господарства [4, с. 499–500].

Значну роль у процесі перебудови радянське керівництво на чолі з М. Горбачовим відводило кооперації. У першу чергу це впливало з цілей, які ставила перед собою комуністична еліта у реформуванні економіки країни. Ніхто з її представників не бажав усунення керівної ролі партії в державі та народному господарстві в цілому. В жодному разі не йшлося про впровадження вільного ринку. Партійна верхівка лише хотіла покращити функціонування планової економіки за рахунок залучення приватної ініціативи у формі кооперації. Кооперативна система мала підтримувати неефективну бюрократичну модель управління у сфері торгівлі та побутового обслуговування населення. Збільшення ефективності виробництва при створенні кооперативів мало відбуватися за рахунок коштів та ресурсів, які перебували у особистій власності трудящих [5, с. 13].

При цьому радянське керівництво погоджувалося чи принаймні декларувало готовність надати кооперативній системі більшу економічну свободу та зменшити державне втручання у її діяльність. Ці реформи мали модернізувати кооперативні підприємства, покращити якість їх продукції та послуг. Прикладом була доповідь М. Горбачова на IV Всесоюзному з'їзді колгоспників: "Потрібно відродити кооперацію з врахуванням нових умов та потреб, відродити її не в старих, дуже часто простих формах, а кооперацію сучасну, високо культурну, широко інтегровану як в середині себе, так і з державними організаціями. Нарешті усвідомлена потреба в кооперації високоєфективній, добре технічно оснащених, яка здатна виробляти продукцію та послуги вищого якості, яка могла би конкурувати з вітчизняними та зарубіжними підприємствами" [6, с. 7].

Проблемам споживчої кооперації приділили увагу також XXVII з'їзд КПРС (1986 рік) та червневий (1987 рік) пленум ЦК КПРС. Останній проголосив програму радикальної реформи управління економікою і дозволив кооперацію в торгівлі та промисловості. Керівництво СРСР та Центрсоюзу проголосило курс на "радикальну перебудову, "руйнування внутрішнього механізму гальмування" та "прискорення" розвитку кооперації.

Правову базу під функціонування відроджуваного кооперативного сектора, у тому й споживчої кооперації, в СРСР мав підвести Закон "Про кооперацію в СРСР", прийнятий Верховною Радою СРСР у травні 1988 року Найважливішим його моментом, на нашу думку, був політичний аспект: кооперативний сектор визнавався рівноправним партнером державного сектора в економічній системі країни та "прогресивною формою суспільно-корисної діяльності", яка сприяє більш повному використанню можливостей та переваг соціалізму, нарощуванню суспільного багатства" (Ст. 1)

Щодо споживчої кооперації, то закон трактував споживчі товариства як "споживчі кооперативи в сфері обігу та "виробництва товарів і надання послуг" та зв'язані з цією сферою і називав їх основними завданнями: "створення і розвиток в селах та містах мережі підприємств роздрібної торгівлі та громадського харчування; закупівля у населення, колгоспів та радгоспів сільськогосподарської продукції та сировини; організація виробництва продуктів харчування і непродовольчих товарів із сільськогосподарської та Іншої сировини, що закуповується, а також з сировини та матеріалів, що централізовано виділяються державою і закуповуються через торгівлю (Ст. 45).

Значна кількість положень згаданих партійних і державних документів носила декларативний характер, не підкріплювалася реальними змінами в усій економічній системі СРСР, не забезпечувалася активністю у їх впровадженні партійних та адміністративних керівників місцевого і державного рівня, вищих і звичайних службовців самої кооперації. Новій політиці щодо кооперативного руху притаманні були і внутрішні суперечності. Наприклад, декларування необхідності "відродження" кооперації на засадах господарської самостійності та демократії і збереження "державного керівництва кооперативами... в загальнонародних інтересах" (Ст. 29 Закону "Про кооперацію в СРСР") і т. ін.

У політиці партійного і державного керівництва УРСР щодо кооперації, зокрема й споживчої, не було певних особливостей порівняно із загальносоюзною. Керівництво УРСР приймало усі розроблені в Москві документи до відома, але не поспішало впроваджувати їх у життя. Керівники Укоопспілки продовжували орієнтуватися у своїй діяльності на Центроспілку, керівництво якої теж не прагнуло суттєвих змін у споживчій кооперації. У результаті чого в системі зберігався застій і господарської, і організаційної діяльності, декларованої демократизації та децентралізації не було. Відповідно байдужими до стану й долі кооперативів залишалися і їх пайовики та службовці. Свідчення цьому – результати господарської діяльності споживчої кооперації УРСР в другій половині 1980-х – на початку 1990-х років.

У першу чергу зменшилась чисельність пайовиків, з 12 887 700 осіб в 1987 році до 12 536 300 в 1990 році. Попри це Закон СРСР "Про кооперацію в СРСР" позитивно вплинув на динаміку зростання торговельної мережі. Завдяки приватній ініціативі кооператорів число магазинів в республіці зросло з 71 449 в 1987 році до 73 321 в 1990 році. Збільшився роздрібний товарообіг з 3 063 285 тис. крб. у IV кварталі 1986 року до 4 432 661 тис. крб. у 1989 році. Відбулося й зростання чисельності підприємств громадського харчування з 21 627 в 1987 році до 22 399 в 1990 році. [7, с. 5–19].

Отже, у кінці 1970-х – на початку 1980-х років українська кооперація разом з радянською державою перебувала у стані перманентної кризи. Це впливало з суперечностей радянської економіки. Ситуацію погіршувало й партійне керівництво, яке всіляко обмежувало приватну ініціативу в кооперації.

У цей період сповільнюються темпи зростання якісних показників системи української кооперації. Державне втручання негативно вплинуло на пайовиків у діяльності своїх підприємств.

З приходом до влади М. Горбачова відбувалися деякі позитивні зміни у ставленні державних та партійних органів до кооперації. Прийняття в 1989 році Закону СРСР "Про кооперацію в СРСР" було певним стимулом до створення та розвитку нових кооперативних підприємств.

#### *Список використаних джерел*

1. Гетьман Г. Кооперативная торговля: развитие, проблемы, перспективы (на материалах Украинской ССР) / Гетьман Г. – Х.: Вища школа; Изд. ХГУ, 1985. – 247 с.
2. Соціалістичні зобов'язання кооператорів України на 1978 рік. – Київ, 1978. – 98 с.
3. Потребительская кооперация за 1982 год. – Москва, 1983. – 243 с.
4. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.]. НАН України. Інститут історії України. – Київ, 2011. – Т. 2. – 675 с.
5. Кооперативы нового типа: опыт, проблемы, перспективы. – Москва, 1989. – 206 с.
6. Горбачев М. Потенциал кооперации – делу перестройки. Выступление на IV Всесоюзном съезде колхозников 23 марта 1988 г. / М. Горбачев. – Москва, 1988. – 45 с.
7. Потребительская кооперация за 1987 год. – Москва, 1988. – 246 с.

**Александра Кендус**

**КРИЗИС СИСТЕМЫ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ УССР  
В КОНЦЕ 1970-Х – НАЧАЛЕ 1980-Х ГОДОВ**

*В статье рассматриваются кризисные явления в украинской кооперации конца 1970-х – начале 1980-х годов. Прослеживается их связь с проблемами советской экономики.*

*Ключевые слова: кризис, потребительская кооперация, дефицит, УССР, СССР.*

**Oleksandra Kendus**

**CRISIS OF UKRAINE SSR CONSUMER COOPERATIVES IN THE LATE 1970'S – EARLY 1980'S**

*The article deals with the crisis in the Ukrainian Cooperatives late 1970's – early 1980's. Traced their connection with the problems of the Soviet economy.*

*Key words: crisis, consumer cooperation, deficit, Ukraine SSR, USSR.*

**УДК 94 (477.8)**

**Роман Вепрів**

**РЕФОРМИ 1965–1970 РР. У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ІВАНО-  
ФРАНКІВЩИНИ: ЗДОБУТКИ І УПУЩЕННЯ**

*У статті проаналізовано методи і засоби впровадження економічних реформ у сільському господарстві Івано-Франківської області, зміни у системі "колгоспної демократії", стан кадрового забезпечення спеціалістами і працівниками масових професій, досягнення і прорахунки.*

*Ключові слова: Івано-Франківська область, економічні реформи, сільське господарство, кадри, колгоспи.*

Новий курс аграрної політики в Україні вимагає врахування історичного досвіду попередніх реформувань влади. Половину минулого століття західноукраїнські землі перебували під пануванням радянської командно-адміністративної економіки, яка наклала свій відбиток на господарські традиції і менталітет "газди-рільника". Підсумком господарювання соціалістичних виробничих відносин стало позбавлення селянина-західняка почуття господаря на своїй землі і перетворення його на економічно залежного від влади виробника дешевої сільгосппродукції. Нерентабельність колгоспно-радгоспної системи господарювання на селі покривалася централізованою державною підтримкою. Соціалістичні методи господарювання продемонстрували безгосподарне використання природних багатств і людських ресурсів, знизили престиж селянської праці.

З позицій нових історичних підходів аграрну політику розглядають вітчизняні дослідники. Передусім, це наукові праці В. Барана [1], Н. Жулканич [2], Г. Кривчика [3], М. Лендела [4], О. Мальярчука [5], О. Мороза [6], С. Падалки [7], К. Прокопишака [8] та інших вітчизняних дослідників. Важливе місце в сучасній українській історіографії посідають фундаментальні дослідження науковців-аграрників: "Село: сучасна політика і стратегія розвитку" [9], "Сільський сектор України на рубежі тисячоліть" [10], "Історія українського селянства" [11], "Новітня аграрна історія України" [12] та інші.

У статті ставиться за мету здійснити аналіз складових "нового курсу" аграрної політики радянської влади в окреслений період на Івано-Франківщині.

Об'єктом дослідження виступає економічна політика в галузі сільського господарства.

Предметом – особливості її втілення в Івано-Франківській області.

У березні 1965 р. пленум ЦК КПРС критично розглянув стан справ у сільському господарстві СРСР й окреслив шляхи подолання кризи. Керівник держави Л. Брежнєв виступив із доповіддю "Про невідкладні заходи по дальшому розвитку сільського господарства СРСР", у якій вказував на основну причину – неврахування економічних законів розвитку. На практиці керівництво сільським господарством здійснювалося командно-адміністративними методами. Нова аграрна політика опиралася на виділення значих капіталовкладень і покращення матеріально-технічного забезпечення колгоспів, "правильне" визначення рівня цін на сільськогосподарську продукцію і промислові товари. У сільському господарстві планувалося вжити дієвих економічних й організаційних заходів.

У трудових колективах країни, як свідчать архівні матеріали, планово проводилися різноманітні заходи з "одноголосної підтримки" рішень комуністичної партії та радянського уряду. Під час проведення звітних і звітно-виборних зборів у колгоспах, колгоспники "гостро критикували"